

KS. ADAM MŁYNARCZYK
Archidiecezja Częstochowska

BLASK NADZIEI W MROKU ROZPADU MAŁŻEŃSTWA HERMENEUTYKA PROCESU O NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA W ŚWIELE PRZEMÓWIEŃ PAPIEŻA FRANCISZKA DO ROTY RZYMSKIEJ

1. Wprowadzenie. 2. Waler prawny alokucji papieskich do Trybunału Roty Rzymskiej. 3. Mrok rozpadu rodziny. 4. Proces małżeński – główne założenia reformy. 5. Wskazówki dla prawników zaangażowanych w proces stwierdzenia nieważności. 6. Podsumowanie

Słowa kluczowe: nieważność małżeństwa, Papież Franciszek, prawo kanoniczne, rozwód

1. WPROWADZENIE

Hasło przeżywanego w 2025 r. w Kościele katolickim Roku Jubileuszowego prowadzi do tematyki nadziei. Niniejszy artykuł¹ ma na celu ukazanie, że nawet na pozór sztywne, jurydyczne formy, a taką jest również proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa, mogą stawać się znakami nadziei dla tych, którzy doświadczyli dramatu rozpadu wspólnoty życia małżeńskiego.

W celu realizacji przyjętego tematu, artykuł będzie miał następującą strukturę: po pierwsze, podjęta zostanie próba odpowiedzi na pytanie, dlaczego głównym źródłem będą akurat alokucje papieskie do Roty Rzymskiej, a nie inne wypowiedzi tudzież dokumenty Biskupa Rzymu. Po drugie, postaram się scharakteryzować spojrzenie Papieża na samo zjawisko rozpadu rodziny, jego przyczyny i związanych z nim konsekwencji. Po trzecie – w koniecznym skrócie – zostaną poddane analizie główne założenia reformy procesu małżeńskiego dokonane przez papieża w MIDI²

¹ Artykuł ten stanowi przeredagowany i uzupełniony tekst przedłożenia zaprezentowanego podczas Ogólnopolskiej Konferencji „Kościół jako sakrament nadziei dla świata. Rok Jubileuszowy 2025”, która odbyła się w Łodzi, 15 maja 2025 r.

² Franciscus, *Litterae apostolicae motu proprio datae “Mitis Iudex Dominus Iesus” quibus canones Codicis Iuris Canonici de Causis ad Matrimonii nullitatem declarandam reformatur*, AAS 107 (2015), 958–967 (dalej: MIDI).

oraz – analogicznym dla katolickich Kościołów wschodnich – MEMI³. Wreszcie po czwarte, podjęta zostanie próba wskazania ogólnych zasad, które przekazał papież Franciszek osobom sprawującym w Kościele wymiar sprawiedliwości.

2. WALOR PRAWNY ALOKUCJI PAPIESKICH DO TRYBUNAŁU ROTY RZYMSKIEJ

Nauczanie papieskie obejmuje całe spektrum form wypowiedzi, poczynając od encyklik, listów apostolskich, adhortacji, poprzez przemówienia skierowane do różnych grup, z którymi papież spotyka się na audiencjach, a na homiliach i rozważaniach skończywszy. Należy jednak wskazać, że przemówienia, które każdorazowo Biskup Rzymu kieruje do Prałatów Audytorów, urzędników i adwokatów Roty Rzymskiej, mają pewną specyfikę, wyróżniającą je spośród innych przemówień wygłaszanych podczas audiencji. Za Urbano Navarrete można stwierdzić, że „każdy następca św. Piotra, wykonując urząd nauczyciela-pasterza Kościoła powszechnego, posługuje się alokucjami rotalnymi w celu ukazania szczególnie ważnych i aktualnych problemów doktrynalnych i zarazem wytyczenia stosownych rozwiązań i kierunków działania wszystkim pełniącym służbę w dziedzinie prawa kościelnego”⁴.

A zatem te przemówienia, choć kierowane bezpośrednio do pracowników papieskiego Trybunału apelacyjnego, można uznać za uniwersalne, skierowane do wszystkich, którzy trudnią się stosowaniem prawa kanonicznego, zwłaszcza prawa małżeńskiego⁵. Istnieją przedstawiciele doktryny, którzy dostrzegają w alokucjach do Roty Rzymskiej nawet interpretacji autentycznej przepisów prawa kanonicznego dokonanej w trybie innym niż promulgacja ustawy⁶. Wobec tego ujęcie analizowanego zagadnienia właśnie w świetle papieskich alokucji do Roty wydaje się zabiegiem znajdującym wystarczające uzasadnienie w walorze tych części składowych papieskiego magisterium.

3. MROK ROZPADU RODZINY

Nie budzi wątpliwości, że rozpad małżeństwa, które stoi u podstaw rodziny, stanowi zjawisko niepożądane społecznie i rodzi relewantne konsekwencje nie tylko dla samych małżonków, ale również dla najbliższego otoczenia, zwłaszcza dla potomstwa, które w wielu wypadkach staje się najbardziej poszkodowane przez rozpad

³ Franciscus, *Litterae apostolicae motu proprio datae “Mitis et Misericors Iesus” quibus canones Codicis Canonum Ecclesiarum Orientalium de Causis ad Matrimonii nullitatem declarandam reformatur*, AAS 107 (2015), 946–954 (dalej: MEMI).

⁴ A. Pastwa, *Walor współczesnych prawno-instytucjonalnych narzędzi poszukiwania prawdy w procesie o nieważność małżeństwa. W nurcie «hermeneutyki odnowy zachowującej ciągłość»*, Prawo Kanoniczne 55 (2012) nr 1, 72.

⁵ Por. W. Góralski, *Znaczenie, rola i zadania Roty Rzymskiej w świetle przemówień papieskich wygłoszonych do tego trybunału w latach 1939–2007*, *Ius Matrimoniale* 13 (19) 2008, 45.

⁶ Por. G. Dzierżon, *Interpretacja autentyczna ustaw kościelnych*, *Seminare* 24 (2007), 196.

rodziny. W przemówieniu do Roty Rzymskiej z 2015 r. papież wskazał: „Kościół zna jednak również cierpienie wielu rodzin, które się rozpadają, pozostawiając po sobie gruzowiska emocjonalnych relacji, wspólnych planów i oczekiwań”⁷.

W alocucji z 2022 r. papież mówił o „służbie rodzinom, szczególnie tym zranionym, potrzebującym balsamu miłosierdzia”⁸. W ostatnim przemówieniu, skierowanym do prawników związanych z Rotą Rzymską, Franciszek mówił: „Dla wielu, którzy «przeżyli nieszczęśliwe doświadczenie małżeńskie, weryfikacja ważności lub nieważności ich związku stanowi istotną możliwość; i trzeba im pomóc, aby jak najłatwiej mogli podążać tą drogą»”⁹.

W kontekście tych słów należy odczytać także sam proces jako swoisty akt miłości miłosiernej Kościoła oraz znak nadziei na uregulowanie swojej sytuacji wobec dotkniętych rozpadem rodzin.

W przemówieniu z 2015 r. papież podjął próbę zdiagnozowania przyczyn kryzysu instytucji małżeństwa. Upatrywał go w mentalności światowej oraz słabości wiary po stronie nupturientów¹⁰. Jest to element, który sędzia – rozpoznając sprawę – musi wziąć pod uwagę jako okoliczność istotną dla sprawiedliwego rozstrzygnięcia. Należy na marginesie zaznaczyć, że temat wiary nupturientów jest kwestią, która powracała na kanwie przemówień rotalnych papieża Franciszka kilkakrotnie. W konsekwencji Biskup Rzymu wskazał: „Ze względu na to sędzia, rozważając ważność wyrażonej zgody, musi wziąć pod uwagę kontekst wartości i wiary – albo ich brak bądź nieobecność – w którym kształtowała się wola małżeńska”¹¹.

Trudności, które wiążą się z rozpadem rodziny, nie kończą się wraz z zapadnięciem prawomocnego wyroku rozwodowego, ani nawet wraz z wykonalnym rozstrzygnięciem dotyczącym deklaracji ewentualnej nieważności małżeństwa. Niekiedy oczekiwanie na pozytywny wyrok, a więc taki, który w konsekwencji otwiera przynajmniej jednej ze stron drogę do sakramentalnego małżeństwa, może stać się przyczyną niepokoju, niezrozumienia, np. ze strony dzieci, które mogą być

⁷ Franciscus, *Ad sodales Tribunalis Romanae Rotae* (23.01.2015) (dalej: Allocuzione 2015), AAS 107 (2015), 182: „La Chiesa conosce però anche la sofferenza di molti nuclei familiari che si disgregano, lasciando dietro di sé le macerie di relazioni affettive, di progetti, di aspettative comuni”.

⁸ Franciscus, *Ad Tribunal Rotae Romanae in inaugurazione Anni Iudicialis* (27.01.2022), (dalej: Allocuzione 2022), AAS 114 (2022) 247: „[...] servizio delle famiglie, specialmente di quelle ferite, quelle bisognose del balsamo della misericordia”.

⁹ Francesco, Inaugurazione del 96° anno giudiziario del Tribunale della Rota Romana, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2025/january/documents/20250131-inaugurazione-rotta-romana.html> (dostęp: 16.05.2025) (dalej: Allocuzione 2025): „Per tanti che hanno «vissuto un'esperienza matrimoniale infelice, la verifica della validità o meno del matrimonio rappresenta un'importante possibilità; e queste persone vanno aiutate a percorrere il più agevolmente possibile questa strada»”. W tym przemówieniu papież nawiązał do przemówienia skierowanego do uczestników kursu organizowanego przez Rotę Rzymską z 12.02.2016 r.

¹⁰ Por. Allocuzione 2015, AAS 107 (2015), 183: „La crisi del matrimonio, infatti, è non di rado nella sua radice crisi di conoscenza illuminata dalla fede, cioè dall'adesione a Dio e al suo disegno d'amore realizzato in Gesù Cristo”.

¹¹ Tamże: „Per questo il giudice, nel ponderare la validità del consenso espresso, deve tener conto del contesto di valori e di fede – o della loro carenza o assenza – in cui l'intenzione matrimoniale si è formata”.

skonfundowane faktem, że jeden z rodziców ma ograniczony dostęp do stołu Eucharystii, jeśli wszedł w ponowny – niesakramentalny – związek¹².

Można zatem dostrzec, że nawet proces o nieważność małżeństwa, choć ukierunkowany na uregulowanie swojego stanu w perspektywie przede wszystkim życia sakramentalnego, nie stanowi remedium na dramat rozpadu rodziny, lecz jest jedynie pewnym narzędziem służącym poznaniu prawdy o małżeństwie i uspokojeniu sumienia w przypadku, gdy małżeństwo z przyczyn określonych w prawie nie zaistniało. Główna działalność duszpasterska powinna skupiać się na trosce o rodziny i małżeństwa doznające trudności, co wielokrotnie podkreślał papież, mówiąc nie tylko o należytym przygotowaniu do małżeństwa, ale również o konieczności właściwej formacji małżonków, którzy, tworząc rodzinę, konfrontują się z trudnościami życia małżeńskiego¹³.

4. PROCES MAŁŻEŃSKI – GŁÓWNE ZAŁOŻENIA REFORMY

Obserwacja rzeczywistości procesów małżeńskich oraz postulaty podnoszone podczas Synodów o rodzinie były czynnikami, które doprowadziły do tego, że w 2015 r., po dekadzie od promulgacji Instrukcji *Dignitas connubii*, papież Franciszek ogłosił list apostolski w formie motu proprio *MIDI* i analogiczny dla Kościołów wschodnich *MEMI*, poprzez który dokonał reformy procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa. Celem, jaki przyświecał reformie, była manifestacja bliskości Kościoła wobec osób, którym niejako „stoi na przeszkodzie” w uregulowaniu swojej sytuacji sakramentalny nieudany związek małżeński¹⁴. W przemówieniu z 2020 r. podkreślił, jakie zasady przyświecały mu przy wprowadzaniu reformy: „We wprowadzeniu do reformy procesu małżeńskiego położyłem nacisk na dwie perły – bliskość i bezinteresowność”¹⁵.

¹² Por. Franciscus, *Ad Tribunal Rotae Romanae in inauguratione Anni Iudicialis* (29.01.2021) (dalej: *Allocuzione* 2021), AAS 113 (2021), 199: „La nuova unione sacramentale, che segue alla dichiarazione di nullità, sarà di certo fonte di pace per il coniuge che l’ha domandata. Tuttavia, come spiegare ai figli che – ad esempio – la loro mamma, abbandonata dal loro padre e spesso non intenzionata a stabilire un altro vincolo matrimoniale, riceve con loro l’Eucaristia domenicale, mentre il padre, convivente o in attesa della dichiarazione di nullità del matrimonio, non può partecipare alla mensa eucaristica?”.

¹³ Papież wielokrotnie w czasie swoich przemówień skierowanych do Roty Rzymskiej podejmował zagadnienie formacji zarówno przedmałżeńskiej, jak i duszpasterskiego towarzyszenia małżonkom. Por. Franciscus, *Ad sodales Tribunalis Rotae Romanae in inauguratione Anni Iudicialis* (21.01.2017), AAS 109 (2017), 147–149; tenże, *Ad Romanae Rotae Tribunal in occasione inaugurationis Anni Iudicialis* (29.01.2018), AAS 110 (2018), 238; tenże, *Ad Tribunal Rotae Romanae in inauguratione Anni Iudicialis* (29.01.2019), AAS 111 (2019), 156; tenże, *Ad Tribunal Rotae Romanae in inauguratione Anni Iudicialis* (29.01.2020), AAS 112 (2020), (dalej: *Allocuzione* 2020), 165; tenże, *Ad Tribunal Rotae Romanae in inauguratione Anni Iudicialis* (27.01.2023), AAS 115 (2023), 176–177.

¹⁴ Por. T. Jakubiak, *Mitis Iudex Dominus Iesus – zmiana prawa regulującego sposób stwierdzania nieważności związku małżeńskiego*, *Studia Bobolanum* 27 nr 1 (2016), 123.

¹⁵ *Allocuzione* 2020, AAS 112 (2020), 164: „Nel proemio alla riforma del Processo matrimoniale, ho insistito sulle due perle: prossimità e gratuità”.

Tak wskazane cele reformy znalazły swoją konkretyzację w poszczególnych przepisach wprowadzonych przez MIDI i MEMI. Pierwszą i bodaj najbardziej jasną zmianą było zniesienie obowiązku dwuinstancyjności postępowania w sprawach o nieważność małżeństwa.

Wskutek wprowadzonych przez papieża Franciszka zmian, wystarczający jest jeden wyrok, który podlegałby wykonaniu. Do czasu reformy konieczne były dwa zgodne wyroki, a więc dwa wyroki orzekające jednakowe rozstrzygnięcie przynajmniej w zakresie jednego rozpatrywanego tytułu nieważności małżeństwa. Taka praktyka jednak w Kościele pojawiła się dopiero w 1741 r. wraz z promulgacją Bulli *Dei miseratione*¹⁶. Reforma procesu małżeńskiego sprawiła, że po wydaniu wyroku *pro nullitate*, a więc orzekającego nieważność małżeństwa, jeśli strony ani obrońca węzła małżeńskiego, ani rzecznik sprawiedliwości – jeśli występuje w sprawie – nie zaskarżą rozstrzygnięcia w drodze apelacji lub skargi o nieważność wyroku w terminie piętnastu dni, staje się wykonalny (kan. 1679 KPK/MIDI).

Jak wskazuje Adam Bartczak, „Ograniczenie procesowej zasady dwóch jednobrzmiących wyroków może budzić różne odczucia. Wydaje się jednak, że nowe prawodawstwo, idąc w kierunku ograniczenia czasowego trwania samego procesu, w ogóle nie stoi w sprzeczności z zasadą poszukiwania prawdy o małżeństwie czy zachowania prawa do obrony”¹⁷. Papież wielokrotnie podkreślał, że pomimo uproszczenia procedur nadal to prawda o małżeństwie pozostaje jedynym celem procesu małżeńskiego. Nie może być mowy o tym, że uproszczenie procedur stało się swoistą przemianą procesu ukierunkowanego na zbadanie zaistnienia ewentualnej nieważności małżeństwa na proces *de facto* rozwodowy¹⁸. Papież w bardzo jasny sposób podkreślił, że to prawda o konkretnym małżeństwie pozostaje celem procesu. W 2022 r. mogliśmy usłyszeć: „Ten sam cel wspólnego poszukiwania prawdy powinien cechować każdą fazę procesu sądowego. Jest prawdą, że w procesie niekiedy występuje dialektyka przeciwstawnych tez; jednak konfrontacja między stronami powinna dokonywać się zawsze w szczerym dążeniu do tego, co każdemu wydaje się prawdziwe, bez zamykania się we własnej wizji, ale będąc otwartym na wkład pozostałych stron procesu. Gotowość przedstawienia swojej subiektywnej wersji faktów staje się owocna w kontekście właściwej komunikacji, zdolnej także do autokrytyki. Dlatego niedopuszczalne jest świadome fałszowanie lub manipulowanie faktami w celu osiągnięcia pragmatycznie pożądanego rezultatu”¹⁹.

¹⁶ Por. A. Bartczak, *Podstawowe założenia reformy kanonicznego procesu małżeńskiego w motu proprio papieża Franciszka Mitis Iudex Dominus Iesus*, Łódzkie Studia Teologiczne 25 (2016) 2, 58–59.

¹⁷ Tamże, 59.

¹⁸ Allocuzione 2025: „Anche la recente riforma ha voluto favorire non la nullità dei matrimoni, ma la celerità dei processi, non meno che una giusta semplicità”.

¹⁹ Allocuzione 2022, AAS 114 (2022), 248–249: „Lo stesso obiettivo di ricerca condivisa della verità deve caratterizzare ogni tappa del processo giudiziario. È vero che nel processo ha luogo, talvolta, una dialettica fra tesi contrastanti; tuttavia, il contraddittorio tra le parti dovrebbe svolgersi sempre nell’adesione sincera a ciò che per ognuno appare come vero, senza chiudersi nella propria visione, ma essendo aperti anche al contributo degli altri partecipanti al processo. La disponibilità ad offrire la propria versione soggettiva dei fatti diventa fruttuosa nel quadro di un’adeguata comunicazione con gli altri, che sa arrivare anche all’autocritica. Perciò non è ammissibile una qualsiasi volontaria alterazione o manipolazione dei fatti, volta a ottenere un risultato pragmaticamente desiderato”.

Papież te słowa wypowiedział w czasie alokucji, na której początku mówił o synodalności, a więc o wspólnym podążaniu. Można więc powiedzieć, że Biskup Rzymu chciał widzieć sam proces małżeński jako *sui generis* ścieżkę synodalną – wspólne odkrywanie prawdy o małżeństwie, a nie rywalizację o to, kto ostatecznie udowodni swoją rację.

Drugim charakterystycznym elementem reformy wprowadzonej przez papieża jest proces skrócony przed biskupem. Jest to nadzwyczajna forma postępowania, którą można wdrożyć, gdy zaistnieją określone przesłanki²⁰. Papież wielokrotnie podkreślał, że biskup jest pierwszym sędzią w diecezji. Jako przykład można przytoczyć następujące fragmenty wybranych alokucji rotalnych: „Powróćmy do prawdy: sędzią jest biskup. Wikariusz sądowy, promotor sprawiedliwości – oni go wspierają, ale to on jest sędzią, nie może umywać od tego rąk”²¹; „Chciałem, aby centrum reformy stanowił biskup diecezjalny. To na nim spoczywa odpowiedzialność za sprawowanie sprawiedliwości w diecezji – zarówno jako na gwarancie dostępności trybunałów i nadzoru nad nimi, jak i jako sędzią, który osobiście (*personaliter*) powinien orzekać w przypadkach, gdy nieważność małżeństwa jest oczywista, a więc poprzez *processus brevior* jako wyraz troski o *salus animarum*”²².

Proces skrócony przed biskupem stanowi zatem wyraz troski pasterza diecezji o wiernych doświadczających dramatu rozpadu małżeństwa. W sytuacjach, w których nieważność małżeństwa jest niemalże oczywista, *processus brevior* pozwala biskupowi na sprawowanie władzy sądowniczej złączonej z urzędem i na zaoszczędzenie czasu, a w efekcie na uniknięcie niepotrzebnej zwłoki. Wszak, jak podkreśla się w znanej paremii, *iustitia retardata iustitia denegata* (sprawiedliwość opóźniona, to zaprzeczenie sprawiedliwości).

Biskup Rzymu w swoich przemówieniach do pracowników papieskiego Trybunału zwracał również uwagę na to, że proces o stwierdzenie nieważności małżeństwa powinien być darmowy. Przyczyny takiego stanu rzeczy należy upatrywać w organicznym związku między procesem a rzeczywistością sakramentu, który musi pozostawać darmowy. W 2015 r. mówił: „I to jest punkt, który chcę podkreślić: sakramenty są darmowe. Sakramenty dają nam łaskę. A proces małżeński dotyczy sakramentu małżeństwa. Jakże bardzo chciałbym, aby wszystkie procesy były darmowe”²³. W 2020 r. zadał pytanie: „Czy w osądzaniu otworzyłem serce

²⁰ Por. A. Rybaczek, *Proces skrócony o nieważność małżeństwa przed biskupem*, Kościół i Prawo 6 (19) 2017, nr 2, 192.

²¹ Allocuzione 2021, AAS 113 (2021), 202: „Ma torniamo alla verità: il giudice è il vescovo. Va aiutato dal vicario giudiziale, va aiutato dal promotore di giustizia, va aiutato, ma lui è il giudice, non può lavarsene le mani”.

²² Allocuzione 2025: „Ho voluto che al centro della riforma ci fosse il vescovo diocesano. A lui infatti spetta la responsabilità di amministrare la giustizia nella Diocesi, sia come garante della vicinanza dei tribunali e della vigilanza su di essi, sia come giudice che deve decidere *personaliter* nei casi in cui la nullità risulta manifesta, ossia mediante il *processus brevior* quale espressione della sollecitudine per la *salus animarum*”.

²³ Allocuzione 2015, AAS 107 (2015), 185: „E questo è un punto che voglio sottolineare: i Sacramenti sono gratuiti. I Sacramenti ci danno la grazia. E un processo matrimoniale tocca il Sacramento del matrimonio. Quanto vorrei che tutti i processi fossero gratuiti!”.

na bezinteresowność, czy byłem pochłonięty interesami handlowymi?”²⁴. Natomiast w 2021 r. w przemówieniu rotalnym padły słowa: „Od waszego Trybunału Apostolskiego, jak również od innych trybunałów kościelnych – oczekuje się, by procedury uznania przypadków nieważności były bardziej dostępne, sprawne i w miarę możliwości całkowicie bezpłatne”²⁵.

Darmowość procesu – tam gdzie jest ona możliwa – nie jest celem samym w sobie, ale staje się postulatem w istocie ku temu, by nikt z racji na ubóstwo nie był pozbawiony realizacji prawa do sądu, a w konsekwencji do poznania prawdy o swoim małżeństwie. W najdoskonalszym wydaniu taka darmowość procesu niosłaby ze sobą konsekwencję moralnego zobowiązania do tego, by stosownie do swoich możliwości finansowych złożyć w duchu solidarności ofiarę, która umożliwi pracę sądu i dostęp do wymiaru sprawiedliwości najuboższym.

5. WSKAZÓWKI DLA PRAWNIKÓW ZAANGAŻOWANYCH W PROCES STWIERDZENIA NIEWAŻNOŚCI

Jak wiadomo, w proces stwierdzenia nieważności małżeństwa zaangażowany jest wiele osób. Są to nie tylko same strony i reprezentujący ich patroni, ale również sędziowie (co do zasady trzech), obrońca węzła małżeńskiego oraz – niekiedy – rzecznik sprawiedliwości. Skoro – co wskazano wyżej – należy dostrzec w tej procedurze swoisty proces naznaczony synodalnością, wspólnym podążaniem w kierunku prawdy dotyczącej rzeczywistości małżeństwa, to wymaga od wszystkich zaangażowanych właściwej deontologii. Szczególne wymagania stawia się sędziom, którzy ostatecznie mają na swoich barkach odpowiedzialność za wydanie sprawiedliwego rozstrzygnięcia.

Po pierwsze, już w 2014 r. papież podkreślił w swoim przemówieniu, że posługa kościelnego wymiaru sprawiedliwości jest posługą o charakterze duszpasterskim: „Wymiar prawny i wymiar duszpasterski posługi kościelnej nie są sobie przeciwstawne, ponieważ oba przyczyniają się do osiągnięcia właściwych Kościołowi celów i jedności działań. Kościelna działalność sądowa, będąca wyrazem służby prawdzie w sprawiedliwości, ma bowiem charakter głęboko duszpasterski, ponieważ jej celem jest dobro wiernych i budowanie wspólnoty chrześcijańskiej”²⁶. W 2022 r. papież podkreślił, że „Sprawowanie sprawiedliwości w Kościele jest

²⁴ Allocuzione 2020, AAS 112 (2020), 164: „Nel giudicare, ho aperto il cuore alla gratuità o sono stato preso da interessi commerciali?”.

²⁵ Allocuzione 2021, AAS 113 (2021), 200: „Al vostro Tribunale Apostolico, come anche agli altri Tribunali della Chiesa, viene chiesto che «siano rese più accessibili e agili, possibilmente del tutto gratuite, le procedure per il riconoscimento dei casi di nullità»”.

²⁶ Franciscus, Ad omnes participes Tribunalis Romanae Rotae (24.01.2014) (dalej: Allocuzione 2014), AAS 106 (2014), 89: „La dimensione giuridica e la dimensione pastorale del ministero ecclesiale non sono in contrapposizione, perché entrambe concorrono alla realizzazione delle finalità e dell’unità di azione proprie della Chiesa. L’attività giudiziaria ecclesiale, che si configura come servizio alla verità nella giustizia, ha infatti una connotazione profondamente pastorale, perché finalizzata al perseguimento del bene dei fedeli e alla edificazione della comunità cristiana”.

wyrazem troski duszpasterskiej, wymaga troski pasterskiej, by być sługami zbawczej prawdy i miłosierdzia”²⁷.

Sędzia zobowiązany jest do tego, by prowadząc proces, sumiennie badać zebrany materiał. Wydany przez niego wyrok powinien być owocem dojrzałego rozeznawania opartego na analizie dowodów w sprawie i aplikację dobrze znanych sędziemu norm prawa kanonicznego. Myśl tę wyraził papież już na pierwszym spotkaniu z Rotą Rzymską w 2014 r. w następujących słowach: „[Sędzia] nie zadowolili się powierzchownym poznaniem rzeczywistości osób, które czekają na jego osąd, lecz będzie czuł potrzebę dogłębnego wnikania w sytuację stron procesu i dokładnie zbada akta oraz wszystkie elementy mogące przyczynić się do rozstrzygnięcia sprawy”²⁸.

Co bardziej, zadaniem sędziego jest patrzeć nieco dalej – dostrzec w aktach sprawy konkretne osoby z konkretnymi historiami ich życia. Sędzia nie może traktować akt sprawy jak bardziej lub mniej ciekawego kazusu, jak gdyby był na ćwiczeniach z prawa małżeńskiego, ale musi zadać sobie pytanie także o konsekwencje wyroku, który wyda. W 2021 r. papież wskazał: „Drodzy Sędziowie, niech w waszych wyrokach nie zabraknie apostolskiego niepokoju Kościoła, pamiętając, że integralne dobro osób wymaga, aby nie pozostawać obojętnym wobec katastrofalnych skutków, jakie może przynieść decyzja o nieważności małżeństwa”²⁹.

Franciszek mówił o tym w kontekście dobra rodziny – *bonum familiae*. Nie chodzi oczywiście, by treść orzeczenia uzależniać od skutków, jakie może ono przynieść, ale raczej o ukształtowanie w sobie prawdziwej wrażliwości pasterskiej w odniesieniu do osób będących stronami w rozpoznawanych sprawach. By pozostając wiernym prawdzie i dokonując subsumpcji, a więc kwalifikacji stanu faktycznego do konkretnych przepisów, nie stać się zimnym, wyrachowanym prawnikiem, ale nade wszystko – co papież podkreślił w pierwszej alocucji – duszpasterzem, z troskanym nade wszystko o zbawienie dusz. Stąd papież zwrócił się bezpośrednio do sędziów: „Kościół jest matką, a wy – którzy pełnicie posługę w tak ważnym obszarze, jakim jest działalność sądownicza – jesteście wezwani, by otwierać się na horyzonty tej trudnej, lecz nie niemożliwej duszpasterskiej troski, która dotyczy dzieci – niewinnych ofiar wielu sytuacji rozpadu, rozwodu czy nowych związków cywilnych. Chodzi o to, by realizować waszą misję jako sędziów jako służbę o znaczeniu duszpasterskim, której nigdy nie może zabraknąć przy podejmowaniu tak delikatnej decyzji, jaką jest orzeczenie o nieważności małżeństwa bądź jej braku”³⁰.

²⁷ Allocuzione 2022, AAS 114 (2022), 249: „Infatti l'amministrazione della giustizia nella Chiesa è una manifestazione della cura delle anime, che richiede sollecitudine pastorale per essere servitori della verità salvifica e della misericordia”.

²⁸ Allocuzione 2014, AAS 106 (2014), 90: „[Il Giudice] non si accontenterà di una conoscenza superficiale della realtà delle persone che attendono il suo giudizio, ma avvertirà la necessità di entrare in profondità nella situazione delle parti in causa, studiando a fondo gli atti e tutti gli elementi utili per il giudizio”.

²⁹ Allocuzione 2021, AAS 113 (2021), 200: „Cari Giudici, nelle vostre sentenze non mancate di testimoniare questa ansia apostolica della Chiesa, considerando che il bene integrale delle persone richiede di non restare inerti davanti agli effetti disastrosi che una decisione sulla nullità matrimoniale può comportare”.

³⁰ Tamże: „La Chiesa è madre e voi, che avete un ministero ecclesiale in un settore tanto vitale

Takie spojrzenie na rozstrzyganie spraw *nullitatis matrimonii* sprawia, że wymaga się od sędziów nie tylko znajomości prawa, ale wykształcenia w sobie zdolności do procesu rozeznawania, tak charakterystycznego zagadnienia podejmowanego przez papieża. W 2022 r. biskup rzymski podkreślił: „Potrzebna jest zdolność rozeznania. A to nie jest łatwe. Chodzi o rozeznanie oparte na wspólnym podążaniu i słuchaniu, i które pozwala odczytać konkretną sytuację małżeńską w świetle Słowa Bożego i nauczania Kościoła. Decyzja sędziów staje się w ten sposób wejściem w rzeczywistość życiową, aby odkryć w niej istnienie – lub nie – tego nieodwołalnego wydarzenia, jakim jest ważna zgoda, na której opiera się małżeństwo. Tylko w ten sposób można owocnie stosować przepisy dotyczące poszczególnych form nieważności małżeństwa jako wyrazu nauki i dyscypliny Kościoła o małżeństwie”³¹.

Pojęcie rozeznawania prowadzi również do zagadnienia sumienia. Papież podkreślał, że sędzia kościelny ma być człowiekiem sumienia: „Dziś chciałbym razem z wami podjąć refleksję na temat pewnego znaczącego aspektu waszej posługi sędziowskiej, a mianowicie centralnego miejsca sumienia – zarazem sumienia każdego z was i sumienia osób, których sprawami się zajmujecie”³². Oparcie się na nim prowadzi do konkretnych konsekwencji w wykonywaniu zadania rozstrzygania spraw. W tym samym przemówieniu Biskup Rzymu wyeksponował je następująco: „[...] ściśle połączenie pomiędzy sferą sumienia i dziedziną procesów małżeńskich, którymi na co dzień się zajmujecie, wymaga unikania tego, aby wymierzanie sprawiedliwości zostało zredukowane do procedury czysto biurokratycznej. Gdyby trybunały kościelne uległy tej pokusie, sprzeniewierzyłyby się sumieniu chrześcijańskiemu”³³.

Praca sędziego nie jest zatem jedynie zimną subsumpcją, ale prawdziwie duszpasterską posługą, sprawowaną w sumieniu właściwie ukształtowanym; sędziowie, wydając wyroki rotalne, w konkluzji zresztą często podkreślają, że wyrok wydawany jest *Solum Deum prae oculis habentes* (Mając na względzie wyłącznie Boga).

Do takiego podejścia konieczna jest postawa wiary, wyrażająca się nade wszystko w osobistej modlitwie. W 2021 r. papież przypomniał: „[...] sędziowie muszą

qual è l'attività giudiziaria, siete chiamati ad aprirvi agli orizzonti di questa pastorale difficile, ma non impossibile, che riguarda la preoccupazione per i figli, quali vittime innocenti di tante situazioni di rottura, divorzio o di nuove unioni civili. Si tratta di esercitare la vostra missione di giudici come un servizio carico di senso pastorale, che non può mai mancare nella delicata decisione sulla nullità o meno dell'unione coniugale”.

³¹ Allocuzione 2022, AAS 114 (2022), 251: „Ci vuole la capacità di discernere. E non è facile il discernimento. Si tratta di un discernimento fondato sul camminare insieme e sull'ascolto, e che permette di leggere la concreta situazione matrimoniale alla luce della Parola di Dio e del magistero della Chiesa. La decisione dei giudici appare così come un calarsi nella realtà di una vicenda vitale, per scoprire in essa l'esistenza o meno di quell'evento irrevocabile che è il valido consenso sul quale si fonda il matrimonio. Solo così si possono applicare fruttuosamente le leggi relative alle singole forme di nullità matrimoniale, in quanto espressioni della dottrina e della disciplina della Chiesa sul matrimonio”.

³² Allocuzione 2018, AAS 110 (2018), 237: „Oggi vorrei riflettere con voi su un aspetto qualificante del vostro servizio giudiziale, cioè sulla centralità della coscienza, che è nello stesso tempo quella di ciascuno di voi e quella delle persone dei cui casi vi occupate”.

³³ Tamże, 240: „[...] la stretta connessione tra l'ambito della coscienza e quello dei processi matrimoniali di cui quotidianamente vi occupate, chiede di evitare che l'esercizio della giustizia venga ridotto a un mero espletamento burocratico. Se i tribunali ecclesiastici cadessero in questa tentazione, tradirebbero la coscienza cristiana”.

dużo się modlić!”³⁴. Ta myśl została podjęta również w 2024 r. „Zawsze o tym pamiętajmy – rozeznania dokonuje się «na kolanach» – a sędzia, który nie potrafi klękać, lepiej niech zrezygnuje – błagając o dar Ducha Świętego; tylko w ten sposób dochodzi się do decyzji, ukierunkowanych na dobro osób i całej wspólnoty kościelnej”³⁵.

6. PODSUMOWANIE

Rozwód, będący często efektem niewystarczającej troski o relacje w małżeństwie oraz nie mniej często braku dostatecznej wiary, stanowi zawsze tragedię, zarówno dla małżonków, jak i dla całej najbliższej rodziny, zwłaszcza dzieci. Dotyka on również społeczności, której podstawową komórką jest rodzina. Stąd przynaglenie papieża do troski pasterskiej obejmującej już wcześniejsze etapy życia: począwszy od przygotowania do małżeństwa poprzez towarzyszenie małżonkom zarówno w codzienności, jak i w momentach kryzysu. Ostatnim etapem, gdy inne zawiodą, jest proces mający na celu weryfikację wystąpienia przesłanek sprawiających niezaistnienie węzła małżeńskiego. To – wbrew pozorom – jest również duszpasterska praca.

Reforma papieża Franciszka, obejmująca prawo procesowe, miała na celu uproszczenie i skrócenie procedur, ułatwienie dostępu do sądu i ugruntowanie pozycji biskupa jako sędziego. Nie należy jej utożsamiać – co błędnie bywało zarzucane – z propagowaniem tendencji rozwodowych. Papież wskazywał na duszpasterskie podejście do tego problemu. Za kartami akt należy dostrzegać tragedię ludzi, którzy przeżyli rozpad rodziny i oczekują na orzeczenie, czy ich małżeństwo zaistniało. Tak rozumiany proces wymaga adekwatnej deontologii prawników kościelnych, zwłaszcza sędziów, którzy w tych sprawach orzekają. Mają oni być obiektywni, profesjonaliści, a nade wszystko świadomi duszpasterskiego wymiaru swej pracy.

Analiza ujęcia procesu ukierunkowanego na stwierdzenie nieważności małżeństwa zawartego w przemówieniach papieskich do Trybunału Roty Rzymskiej pozwala uchwycić go jako „znak nadziei” dla osób, których historia życia naznaczona jest rozpadem małżeństwa. Zwracając się do właściwego sądu, realizują oni prawo do prawdy o małżeństwie, a w przypadku zaistnienia jego nieważności, „torują” sobie drogę do sakramentu małżeństwa poprzez odzyskanie stanu wolnego na gruncie prawa kanonicznego. Procesy o nieważność małżeństwa stanowią jeden z elementów całościowej troski duszpasterskiej Kościoła o „swoje dzieci najsłabsze, naznaczone miłością zranioną i zagubioną, którym Kościół musi baczenie i z troską towarzyszyć, przywracając nadzieję i zaufanie”³⁶.

³⁴ Allocuzione 2021, AAS 113 (2021), 200: „[...] i giudici devono pregare tanto!”.

³⁵ Franciscus, *Ad Tribunal Rotae Romanae in inauguratione Anni Iudicialis* (25.01.2024), AAS 116 (2024), 240–241: „Ricordiamoci sempre questo: il discernimento si fa “in ginocchio” – e un giudice che non sa mettersi in ginocchio è meglio che si dimetta –, implorando il dono dello Spirito Santo: solo così si giunge a decisioni che vanno nella direzione del bene delle persone e dell’intera comunità ecclesiale”.

³⁶ Por. Franciscus, *Adhortatio apostolica post-synodalis Amoris laetitia de amore in familia*, n. 291, AAS 108 (2016), 428.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Francesco, Inaugurazione del 96° anno giudiziario del Tribunale della Rota Romana, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2025/january/documents/20250131-inaugurazione-rota-romana.html> [dostęp: 16.05.2025]
- Franciscus, Ad omnes participes Tribunalis Romanae Rotae (24.01.2014), AAS 106 (2014), 89–90.
- Franciscus, Ad Romanae Rotae Tribunal in occasione inaugurationis Anni Iudicialis (29.01.2018), AAS 110 (2018), 237–240.
- Franciscus, Ad sodales Tribunalis Romanae Rotae (23.01.2015), AAS 107 (2015), 182–185.
- Franciscus, Ad sodales Tribunalis Rotae Romanae in inauguratione Anni Iudicialis (21.01.2017), AAS 109 (2017), 146–150.
- Franciscus, Ad Tribunal Rotae Romanae in inauguratione Anni Iudicialis (27.01.2022), AAS 114 (2022), 247–252.
- Franciscus, Ad Tribunal Rotae Romanae in inauguratione Anni Iudicialis (29.01.2021), AAS 113 (2021), 198–202.
- Franciscus, Ad Tribunal Rotae Romanae in inauguratione Anni Iudicialis (29.01.2019), AAS 111 (2019), 155–157.
- Franciscus, Ad Tribunal Rotae Romanae in inauguratione Anni Iudicialis (29.01.2020), AAS 112 (2020), 163–167.
- Franciscus, Ad Tribunal Rotae Romanae in inauguratione Anni Iudicialis (27.01.2023), AAS 115 (2023), 174–178.
- Franciscus, Ad Tribunal Rotae Romanae in inauguratione Anni Iudicialis (25.01.2024), AAS 116 (2024), 239–242.
- Franciscus, Adhortatio apostolica post-synodalis Amoris laetitia de amore in familia, AAS 108 (2016), 311–446.
- Franciscus, Litterae apostolicae motu proprio datae “Mitis et Misericors Iesus” quibus canones Codicis Canonum Ecclesiarum Orientalium de Causis ad Matrimonii nullitatem declarandam reformantur, AAS 107 (2015), 946–954.
- Franciscus, Litterae apostolicae motu proprio datae “Mitis Iudex Dominus Iesus” quibus canones Codicis Iuris Canonici de Causis ad Matrimonii nullitatem declarandam reformantur, AAS 107 (2015), 958–967.

Opracowania

- Bartczak A., *Podstawowe założenia reformy kanonicznego procesu małżeńskiego w motu proprio papieża Franciszka „Mitis Iudex Dominus Iesus”*, Łódzkie Studia Teologiczne 25 (2016) 2, 57–70.
- Dzierżon G., *Interpretacja autentyczna ustaw kościelnych*, Seminare 24 (2007), 191–204.
- Góralski W., *Znaczenie, rola i zadania Roty Rzymskiej w świetle przemówień papieskich wygłoszonych do tego trybunału w latach 1939–2007*, Ius Matrimoniale 13 (19) 2008, 43–78.
- Jakubiak T., *Mitis Iudex Dominus Iesus – zmiana prawa regulującego sposób stwierdzania nieważności związku małżeńskiego*, Studia Bobolanum 27 nr 1 (2016), 115–141.
- Pastwa A., *Walor współczesnych prawno-instytucjonalnych narzędzi poszukiwania prawdy w procesie o nieważność małżeństwa. W nurcie «hermeneutyki odnowy zachowującej ciągłość»*, Prawo Kanoniczne 55 (2012) nr 1, 45–79.
- Rybaczek A., *Proces skrócony o nieważność małżeństwa przed biskupem*, Kościół i Prawo 6 (19) 2017, nr 2, 191–205.

THE RADIANCE OF HOPE AMID THE DARKNESS OF MARITAL BREAKDOWN.

THE HERMENEUTICS OF THE MARRIAGE NULLITY PROCESS IN THE LIGHT OF POPE FRANCIS' ADDRESSES TO THE ROMAN ROTA

Summary

One of the first comprehensive reforms of canon law undertaken by Pope Francis was the reform of the canonical process for the declaration of marriage nullity, introduced through the apostolic letter in the form of *motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*. This was a clear sign that the issue held significant importance for the Bishop of Rome. His understanding of the reality of the marriage nullity process can be discerned not only from the provisions of the aforementioned document but also from the addresses he delivered to the judges and staff of the Roman Rota at the beginning of each judicial year.

This article offers a synthetic presentation – based on Pope Francis's rotal allocutions – of the phenomenon of marital breakdown and the crisis of the family, including its causes and consequences. It presents the marriage nullity process as a pastoral activity of the Church directed toward those affected by family breakdown and includes guidance on the deontology of ecclesiastical legal professionals, especially judges, engaged in such cases. The procedure, as presented here, may be described as a „sign of hope” for those seeking to regularize their canonical status after the dissolution of their marriage.

Key words: canon law, divorce, nullity of marriage, pope Francis

Nota o Autorze

Ksiądz **Adam MŁYNARCZYK** – kapłan archidiecezji częstochowskiej, adwokat kościelny, magister licencjat prawa kanonicznego (2025, UKSW) i teologii (2021, UPJPII), autor kilkunastu publikacji z zakresu prawa kanonicznego i teologii. Zainteresowania naukowe: kanoniczne prawo małżeńskie, prawo liturgiczne.

Kontakt e-mail: mlynarczyk@mailplus.pl